

ORGANI VOJNOG PRAVOSUĐA U PREDNACRTU USTAVA

Odražavajući našu društvenu stvarnost i ukazujući na perspektive daljeg razvoja, Prednacrt ustava FSRJ polazi od radnog čoveka, građanina, kao stvaraoca i nosioca celokupnog života zajednice i njenog daljeg razvoja. On zahteva poštovanje prava radnih ljudi što je osnovni preduslov izgradnje socijalizma i naglašava da su ona neotuđivi deo i izraz socijalističkih i demokratskih odnosa.

Propisi Prednacrt ustava ne samo što proglašavaju protivustavnim svaki oblik samovolje već i daju niz konkretnih mogućnosti radnom čoveku FSRJ da se protiv toga bori. To mu omogućava čitav naš sistem samoupravljanja i socijalistička zakonitost. No, Prednacrt polazi i od toga da se slobode i prava čoveka ostvaruju u međusobnoj solidarnosti ljudi »ispunjavanjem dužnosti svakog prema svima i svih prema svakome«. To znači da građani, uživajući prava, imaju istovremeno i obaveze koje proizilaze iz ustavnih i zakonskih propisa, kao što su: poštovanje prava drugih, savesno vršenje svih obaveza prema društvenoj zajednici itd. To sve treba imati u vidu kada se tretiraju prava radnog čoveka i pripadnika Armije kao građanina FSRJ, kada se razmatra pravni život u JNA, a posebno uloga i mesto organa vojnog pravosuđa.

Prednacrt ustava FSRJ polazi od toga da je pravni život odnosno zakonitost u JNA sastavni dio socijalističke zakonitosti FNRJ i da se u osnovi zasniva na istim principima na kojima je izgrađena zakonitost u čitavoj zemlji. To je i logično kada se ima u vidu kako se stvarala i razvijala JNA, kako se izgrađivao njen pravni život i da je njena namena i uloga — da štiti miran i nesmetan razvoj našeg društvenog poretka i da ga brani od svakog nasrtaja spolja. Otuda su pripadnicima JNA obezbeđena sva osnovna prava kao i ostalim građanima zemlje. Ako pripadnik Armije, na primer, smatra da mu je upravnim aktom vojnog organa povređeno neko lično pravo ili pravni interes zasnovan na zakonu, on može voditi upravni spor pred Vrhovnim vojnim sudom. Ako je nezadovoljan njegovom odlukom, može tražiti da o ovome konačno reši savezni vrhovni sud. Ali od pripadnika Armije se i traži da, pored specifičnih vojnih propisa, poštuju i izvršavaju obaveze kao i ostali građani. Ako se ogreše o interese zajednice, odnosno drugih građana, povlače reperkusije po odgovarajućim zakonskim propisima. U pogledu odgovornosti njihov položaj je isto kao i položaj ostalih građana u takvim i sličnim situacijama. Znači, i sa ovog stanovišta vojni pravosudni organi su uključeni u jedinstveni pravosudni sistem FNRJ uz neke specifičnosti s obzirom na karakter vojne organizacije.

Ako se sve to ima u vidu i poveže sa osnovnim intencijama i principima Prednacrt ustava, onda je jasno zašto se u stavu 3 člana 122 Prednacrt

pošlo od toga — da su vojni sudovi redovni i da pripadaju jedinstvenom pravosudnom sistemu FSRJ. Ovo se može reći i za organe vojnog tužilaštva čija se nadležnost zasniva na istim principima kao i rad javnih tužilaca.

Kroz rat i izgradnju. Da bi se to jedinstvo sveobuhvatnije sagledalo i kroz to videla opravdanost ovakvih postavki, nužno je makar letimično nešto reći o istorijskom razvoju organa vojnog pravosuđa tokom narodno-oslobodilačkog rata i posleratne izgradnje zemlje.

Sa stvaranjem narodne vlasti, sudstva i nove, narodne armije, od prvog dana ustanka stvarani su i vojni sudovi. Oni su izrastali tokom narodnooslobodilačkog rata kao revolucionarni pravosudni organi u borbi protiv svih onih koji su sabotirali oružanu borbu i borili se protiv naših jedinica, štiteći tako naše oružane snage i od neprijateljskog uticaja. Po svojoj nadležnosti vojni pravosudni organi su uvek odgovarali potrebama i zadacima narodnooslobodilačkog pokreta i njegovih oružanih snaga, a njihova organizaciona forma uvek je, iz godine u godinu, odražavala nove, kvalitativne skokove naših oružanih formacija u njihovom prerastanju iz odreda u brigade, divizije, korpuse i armije.

Vojni sudovi koji su formirali 1941. godine terenske partizanske komande i vojni komiteti bili su sastavljeni isključivo od vojnih, a negde od vojnih i civilnih lica. Sudili su većinom javno, na skupovima, ponekad uz sudelovanje čitavog naroda dotičnog kraja. Ciljevi i zadaci narodno-oslobodilačke borbe bili su linija vodilja kako organima koji su formirali ovo sudstvo tako i sudovima u njihovom radu. Materijalno-pravne propise zamenjivala je jasno određena linija narodnooslobodilačkog pokreta — borba protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Uredbom o vojnim sudovima 1944. godine pri svakom sudskom veću uvodi se istražitelj i daju uputstva za njegov rad. Ovde se prvi put u dokumentima Vrhovnog štaba propisuje da istražitelj podiže i zastupa optužbe, kada okrivljenog predaje sudu. On sastavlja pismenu optužnicu i sa predmetom predaje nadležnom sudskom veću.

Osnovne karakteristike naših ratnih vojnopravosudnih organa bile su revolucionarnost i socijalistički humanizam koje se kao dve osnovne niti provlače kroz čitav njihov rad. Tu dolazi i objektivnost u ispitivanju i odlučivanju o konkretnim slučajevima, uz dosledno i životvorno primenjivanje linije NOP-a kao osnovnog pokazatelja kako se i sa ovog staništa treba boriti protiv okupatora i domaćih izdajnika. To je prvi faktor koji se mora imati u vidu i danas kada se razmatra položaj vojnih pravosudnih organa u mirnodopskim uslovima.

Posleratni razvoj organa vojnog pravosuđa nosi pečat izgradnje našeg pravosudnog sistema i razvoja JNA kao savremene oružane snage. To se vidi po propisima koji su doneseni u ovom periodu, a koji su i danas na snazi. Na njima se i sada zasniva rad organa vojnog pravosuđa.

Zakonom o uređenju i nadležnosti vojnih sudova, koji je donela privremena Narodna skupština DFJ, avgusta 1945,¹ uvedeno je Vojno veće u Vrhovnom sudu DFJ i određena njegova nadležnost. Po jedinicama ranga divizije i višim uvedeni su prvostepeni i drugostepeni vojni sudovi.

¹ Službeni list FNRJ 65/45.

Izmenom ovog zakona u junu 1946. godine² formiran je Vrhovni sud JA, kao najviši sudski organ u Armiji. Time se vojno sudstvo i organizaciono odvojilo od redovnog. Već u decembru 1947. godine formirani su vojni sudovi sa teritorijalnom mesnom nadležnošću.

Što se tiče vojnog tužilaštva, ono je formirano odlukom Predsedništva AVNOJ-a 3. februara 1954. godine. Tada je u sklopu javnog tužilaštva DFJ uspostavljeno Odeljenje javnog tužilaštva za JA, kojim je rukovodilo vojno lice kao pomoćnik javnog tužioca. Odeljenje je neposredno rukovodilo svim vojnim tužilaštvima formiranim po divizionima i višim komandama. U decembru 1946. godine³ ono se izdvaja iz sastava javnog tužilaštva i formira kao samostalan organ — Vojno tužilaštvo JA.

Navedeni propisi o vojnim sudovima i vojnom tužilaštvu su zamenjeni novim Zakonom o vojnim sudovima⁴ i Zakonom o vojnom tužilaštvu⁵ koji počivaju na istim osnovnim principima kao i zakoni o sudovima i javnom tužilaštvu FNRJ.

Što se tiče krivičnih propisa, sem Uredbe o vojnim sudovima od 1944. godine i Zakona o vojnim krivičnim delima iz 1948. godine, vojni sudovi i tužilaštva su primenjivali iste propise kao i civilni pravosudni organi. Donošenjem Zakonika o krivičnom postupku⁶ i Krivičnog zakonika⁷ prednja uredba i zakonik su prestali da važe a ovi su jedinstveno primenjivani od svih pravosudnih organa FNRJ, podrazumevajući tu i vojne pravosudne organe.

Kao što se vidi, posleratni razvoj našeg vojnog pravosuđa pokazuje stalnu tendenciju izgradnje u duhu jedinstvenog pravosudnog zakonodavstva FNRJ. Na vojne pravosudne organe ovo se odražava samo u organizacionom pogledu, što je i logično s obzirom na karakter vojne organizacije. To je drugi faktor od koga se mora poći u sagledavanju i oceni postavki Prednacrta ustava u odnosu na pravosudne organe naše armije.

Da bi se konkretno sagledao njihov položaj u Prednacrtu ustava FSRJ, neophodno je istaći nekoliko principa i osnovnih pitanja koja Prednacrt postavlja za rad pravosudnih organa uopšte, a koji važe i za rad vojnih pravosudnih organa.

Kao prvo se postavlja: da se nadležnost sudova može ustanovljavati i menjati samo zakonom; da su sudovi nezavisni i da sude na osnovu ustava i zakona; da u suđenju učestvuju sudije i sudije porotnici, koji su ravnopravni u suđenju i koji se biraju na određeno vreme. Oni mogu biti ponovo izabrani. Kao principi se još ističu da se sudija i sudija porotnik ne mogu pozivati na odgovornost za mišljenje dato o pitanjima u čijem su odlučivanju učestvovali, a za krivična dela učinjena u vršenju sudijske dužnosti ne mogu biti pritvoreni bez odobrenja nadležne skupštine. O žalbi i drugim zakonom predviđenim pravnim sredstvima protiv sudskih presuda odlučuje viši sud. Samo nadležni sud može izmeniti, poništiti ili ukinuti sudsku odluku. Još se ističe da sud sudi u veću, a da se zakonom može odrediti da u određenim stvarima sudi veće sastavljeno samo od

² Zakon o potvrdi, izmenama i dopunama Zakona o vojnim sudovima — Službeni list FNRJ br. 58/46.

³ Zakon o vojnom tužilaštvu, Sl. list FNRJ br. 101/46.

⁴ Službeni list FNRJ br. 52/54.

⁵ Službeni list FNRJ br. 11/55.

⁶ Službeni list FNRJ br. 97/48; br. 40/53; br. 5/60.

⁷ Službeni list FNRJ br. 13/51; i 30/59.

sudija, kao i da u prvom stepenu sudi sudija pojedinac. Raspravljanje pred sudom je javno. Zakon određuje u kojim se slučajevima, u cilju zaštite opštih ili ličnih interesa, isključuje javnost u sudskom raspravljanju. Navedeni ustavni principi i danas postoje u radu sudova i važe za rad svih vojnih sudija i sudija porotnika. No, treba istaći da sudije i sudije porotnike vojnih sudova postavlja i razrešava vrhovni komandant. Bez odobrenja oni ne mogu biti pritvoreni niti stavljeni u istražni zatvor za krivično delo koje su učinili u vršenju sudijske dužnosti. Pored ovog, Prednacrt propisuje da vrhovni komandant, pored sudija i sudija porotnika, postavlja i razrešava i sve predsednike vojnih sudova.

U KORAK SA RAZVOJEM DRUŠTVA

Važno je istaći da Prednacrt postavlja da sudovi »prate i proučavaju društvene odnose i pojave od interesa za ostvarivanje svoje funkcije i daju predloge za sprečavanje društveno opasnih i štetnih pojava i za učvršćivanje zakonitosti«.

Kao što se vidi, ovde se radi o dva osnovna pitanja vezana za rad suda. Jedno je praćenje i proučavanje društvenih odnosa i pojava koje su za njega značajne jer mu pomažu da pravilno ostvari svoju funkciju. Uzmimo, na primer, pitanje krivične odgovornosti. Jasno je da sudsko veće ne može pravilno ceniti društvenu opasnost pojedinih dela i učinioca, a time ni izreći pravilnu kaznu, ako ne poznaje našu stvarnost, ako je ne prati i ne proučava i u sklopu svega toga ne traži najbolja i najcelishodnija rešenja. To se uočljivo vidi kod suđenja kriminala (privrednik, saobraćajni, imovinski itd.). Drugo je obaveza suda da deluje ne samo kao represivni i pravosudni organ uopšte već i kao društveno-politički faktor. On mora da sagleda uzroke što pogoduju negativnim i štetnim pojavama koje sud rešava, i da daje predloge nadležnim faktorima za uklanjanje i rešavanje svega ovoga, kao i predloge za jačanje i učvršćenje zakonitosti. To su sasvim novi zadaci koji daju kvalitativno novu fizionomiju našem sudstvu i još snažnije dižu njegov renome u društvu. Ali oni postavljaju nove obaveze i od sudova traže nove napore da bi ih dosledno sproveli u život. I ovde, u Prednacrtu ustava, tako snažno dolazi do izražaja briga za zaštitu interesa zajednice, kao i pre svega briga da bi se čovek sačuvao i blagovremeno otklonilo sve što može da ga odvede na rđav put.

U tome su vojni sudovi postigli dobre rezultate iako, s obzirom na armijske uslove i kvalitet kadrova nisu iskorišćene sve mogućnosti da bi taj rad bio još sveobuhvatniji i životvorniji. Jasno je da se ne može pravilno ceniti društvena opasnost povrede stražarske službe, samovoljnog udaljavanja iz jedinice, saobraćajnih delikata i sl. ako se ne poznaje stanje u svojim jedinicama i ne shvati njihov značaj za vojnu organizaciju. S druge strane, borba protiv raznih nepravilnosti u jedinicama i ustanovama mora se posmatrati i u sklopu opšte politike i linije koja se sprovodi u čitavoj zemlji u borbi za izgradnju socijalizma i protiv slabosti koje prate naš buran razvoj i svakidašnji život. Jedino tako posmatran i postavljen, rad organa vojnog pravosuđa donosi željene rezultate i punu

društvenu afirmaciju. Naše armijsko pravosuđe ima uslova za takav rad. Oni su u mogućnosti da svojim komandama i nadležnim organima predočavaju pozitivna iskustva i slabosti i da im tako pomognu u preduzimanju mera koje će najviše koristiti.

I za javno tužilaštvo — a što važi i za rad vojnog tužilaštva — Prednacrt ustava postavlja osnovne principe.

»Javno tužilaštvo je samostalan organ kome se poverava krivično gonjenje, preduzimanje mera i korišćenje pravnih sredstava u cilju jedinstvene primene zakona i ostvarivanja zakonitosti«. Dalje se navodi da u ostvarivanju ovih funkcija javno tužilaštvo pokreće krivični postupak i u njemu učestvuje. Ono učestvuje pred sudovima i drugim organima, podiže zahtev za zaštitu zakonitosti i ulaže pravna sredstva protiv nezakonitih akata sudova i ostalih organa. Javno tužilaštvo je samostalno u svom radu, a svoja ovlašćenja »vrši na osnovu zakona u interesu zakonitosti i zaštite prava građana i opštih interesa«. Poslove iz svoje nadležnosti vrši »saglasno smernicama nadležnost izvršnog veća«.

Ovde treba istaći i propis Prednacrtu po kome viši javni tužilac »ima pravo i dužnost da nižem javnom tužiocu daje obavezna uputstva za njegov rad« i da »može preuzeti vršenje pojedinih poslova za čije je vršenje ovlašćen niži javni tužilac« itd. Iz prednjih postavki Prednacrtu se vidi da je prihvaćena dosadašnja nadležnost javnog odnosno vojnog tužilaštva.

Zaštita zakonitosti. Normalno je što su sva ova pitanja istaknuta s obzirom da su ona vrlo značajna za život zajednice i pojedinaca. Na primer, putem zahteva za zaštitu zakonitosti omogućuje se ispravljanje rešenja po kojima je već doneta pravosnažna sudska odluka i odluka državnog organa, naravno ako je njom nezakonito oštećen pojedinac ili zajednica. Znači, ovim putem se omogućava donošenje zakonitog rešenja od strane nadležnih organa — a sve opet — u interesu naše socijalističke zakonitosti i čoveka u prvom redu.

Vojni tužilac JNA ima pravo da podigne zahtev za zaštitu zakonitosti protiv svih pravosnažnih odluka prvostepenih vojnih sudova, i Vrhovnog vojnog suda kojima je povređen zakon, kao i protiv sudskog postupka koji je prethodio tim odlukama. Protiv pravosnažnih odluka prvostepenih vojnih sudova zahtev se podnosi Vrhovnom vojnom sudu. On se takođe podnosi i protiv sudskog postupka koji je prethodio tim pravosnažnim odlukama. Protiv odluka Vrhovnog vojnog suda kao i protiv sudskog postupka koji im je prethodio, zahtev za zaštitu zakonitosti podnosi se Saveznom vrhovnom sudu.

Kada je upravnim aktom vojnih organa povređen zakon u korist pojedinaca ili pravnog lica, a na štetu društvene zajednice, vojni tužilac JNA može pokrenuti upravni spor u roku od tri meseca od dana dostave upravnog akta stranci u čiju je korist akt donet. Spor se pokreće pred Vrhovnim vojnim sudom, jasno, s pravom žalbe Saveznom vrhovnom sudu, ukoliko vojni tužilac JNA nije zadovoljan donetom odlukom. Ovde treba istaći i pravo vojnog tužioca JNA da može tražiti odlaganje ili obustavu izvršenja odluka vojnih sudova i rešenja vojnoupravnih organa. To svoje pravo on koristi u slučajevima kada smatra da je njima povre-

đen zakon, i ako se protiv takve odluke ili rešenja može upotrebiti redovno ili vanredno pravno sredstvo, odnosno pokrenuti upravni spor, te ako bi usled izvršenja, »nastala teško otklonjiva šteta«. Odlaganje ili obustava traje sve dok u redovnom postupku vojni sud odnosno vojno-upravni organ ne donese konačnu odluku da li je povređen zakon. Ako se ustanovi da nema povrede zakona, izvršenje odluke se sprovodi u redovnom izvršnom postupku. Zakonski propisi određuju i postupak u ovakvim slučajevima i propisuju da se od ovog prava izuzimaju obustava izvršenja kazni, mera bezbednosti i vaspitno-popravnih mera itd.

Da Prednacrt ustava u pogledu nadležnosti izjednačava vojno i javno tužilaštvo, vidi se i po propisu stava 3 člana 132, gde se kaže da »funkciju javnog tužilaštva u Jugoslovenskoj narodnoj armiji vrši vojno javno tužilaštvo«. (Da li je potrebno menjati sadašnji naziv »vojno tužilaštvo« u »vojno javno tužilaštvo« je pitanje koje je merodavnim faktorima postavljeno, iako se tu radi o tehničkoj, a ne suštinskoj stvari.) I, na kraju, treba istaći još i to da po propisu stava 3 čl. 244 Prednacrtu sve vojne tužioce postavlja i razrešava vrhovni komandant, dok po sadašnjim propisima, vrhovni komandant postavlja i razrešava samo vojnog tužioca JNA, a svi ostali tužioci i njihovi zamenici postavljaju se i razrešavaju po propisima o postavljenju vojnih lica u JNA.

Kada se sumira sve napred navedeno, posebno kada se ovo sve posmatra u sklopu stava 3 čl. 122 Prednacrtu ustava po kome »za suđenje vojnim licima za krivična dela, kao i za odlučivanje o drugim pravnim stvarima, saveznim zakonom ustanovljavaju se vojni sudovi«, onda se moraju istaći još neka pitanja vezana za nadležnost vojnih sudova. Naime, u Prednacrtu se prihvata sadašnja praksa da su vojni sudovi nadležni da sude vojnim licima i za krivična dela, ali se isključuje njihova sadašnja nadležnost za neka krivična dela civilnih lica. Ovo je sa stanovišta interesa narodne odbrane vrlo značajno pitanje, pa mu treba i pokloniti potrebnu pažnju. U citiranom propisu Prednacrtu se govori i o nadležnosti vojnih sudova da odlučuju »o drugim pravnim stvarima« gde se, uglavnom, misli na rešavanje šteta i vođenje upravnih sporova kod Vrhovnog vojnog suda. Smatramo da je tu važno istaći i nešto detaljnije obraditi dva pitanja. Prvo, da li vojni sudovi treba u svojoj nadležnosti da imaju i suđenje nevojnim licima za određena krivična dela protiv oružanih snaga i narodne odbrane. Drugo, treba istaći značaj vođenja upravnog spora u JNA baš sa stanovišta sudske nadležnosti za ocenu zakonitosti pojedinačnih akata državnih organa.

Da bi odgovorili na prvo pitanje, tj. da li treba neka krivična dela iz domena narodne odbrane izuzeti iz nadležnosti vojnih, a dati u nadležnost redovnih sudova, mora se još nešto konkretnije reći o položaju vojnih sudova u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. I dalje, mora se poći od karaktera ovih dela i njihovog značaja sa stanovišta ocene društvene opasnosti i poverljivosti vojnih podataka za narodnu odbranu uopšte i JNA posebno.

Napred navedeni podaci jasno govore o tome da su vojnopravosudni organi uključeni u jedinstveni pravosudni sistem FNRJ. Njihov rad se zasniva na istim ustavnim principima kao i ostalih pravosudnih organa u zemlji i primenjuju jedinstvene zakonske propise (Krivičnog zakonika,

Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o parničnom postupku, Zakona o upravnim sporovima itd.) No, s obzirom da se vojnopravosudni organi formiraju pri određenim vojnim komandama, ostaje da se vidi kakav je odnos vojnih sudova i komandi, kakve su ovde obaveze i prava vojnih starešina, postoje li neke specifičnosti u radu vojnih pravosudnih organa i u čemu se one sastoje. Dalje, kako to sve utiče na zakonitost njihovog rada, njihovu samostalnost u duhu navedenih postavki Prednacrta ustava itd.

Odnos sudova i komandi. Što se tiče odnosa vojnih sudova i komandi za čiju se teritoriju formiraju, potrebno je istaći da komande nemaju nikakvog prava uplitanja u rad suda pri rešavanju konkretnih slučajeva. Njihova je dužnost da se pobrinu za smeštaj i obezbeđenje sudova raznim tehničkim i drugim sredstvima. Praksa pokazuje da naše komande tu vode svestranu i stvarnu brigu. One se trude da stvore sve materijalne i druge uslove za dobar i zakonit rad vojnih sudova. Pored ovog, uspešno rešavanje porote, pomoću da niže komande i starešine shvate značaj urednog izvršavanja svojih obaveza prema sudu i davanje informacija o raznim pitanjima, pomažu sudu da bolje sagleda život u jedinicama itd. Time naše komande stvaraju sve potrebne preduslove da sudovi mogu pravilno, u duhu ustavnih i zakonskih principa i propisa, rešavati konkretne slučajeve.

Što se tiče sudske uprave koja se stara da se poslovi u sudu vrše uredno i na vreme, rešava kadrovska pitanja, organizuje poslovanje itd., iz Prednacrta se vidi da njom rukovodi Državni sekretarijat za poslove narodne odbrane i predsednici sudova. Nadzor nad poslovima sudske uprave vrši Državni sekretarijat za poslove narodne odbrane, s tim što državni sekretar može ovlastiti predsednika Vrhovnog vojnog suda da, u granicama njegovih uputstava, izvrši pregled poslovanja u prvostepenim vojnim sudovima.

Pri svemu ovome posebno treba istaći mesto i ulogu vojnog starešine u odnosu na potčinjene kada učine krivično delo. Valja označiti koja su tu njegova prava i obaveze i kako je to za sada rešeno. Poznato je da povreda discipline i armijske službe, sem krivičnog dela, može da bude disciplinska greška i disciplinski prestup. Disciplinske greške raspravljaju nadležne starešine shodno propisu Pravilnika o vojnoj disciplini, a disciplinske prestupe rešavaju vojnodisciplinski sudovi, pošto nadležni starešina donese odluku o stavljanju pod vojnodisciplinski sud. Za rešavanje krivičnih dela nadležan je vojni sud. No, pošto se u glavi XXV Krivičnog zakonika (krivična dela protiv oružanih snaga) radi o nizu krivičnih dela kojima se štiti disciplina i služba u Armiji, to je u čl. 360 V.KZ propisano da »za krivična dela protiv oružanih snaga, za koja je propisana kazna zatvora, može se vojnim licima izreći disciplinska kazna, ako je delo dobilo osobito lak vid i ako to zahtevaju interesi službe i discipline«. Za ovo je nadležan ovlašćeni vojni starešina koji, u granicama navedenog zakonskog propisa, ceni da li interesi službe i discipline zahtevaju da se umesto krivičnim putem krivična dela reše disciplinski (na primer, povreda stražarske, patrolne ili druge slične službe; nepreduzimanje mera za zaštitu vojne jedinice (bez teških posledica); samovoljno

udaljavanje iz vojske itd.). Drugih prava u odnosu na krivičnu odgovornost svojih potčinjenih nema vojni starešina. Jedino, ako je na položaju komandanta divizije, njemu ravnom ili višem, može pod određenim zakonskim uslovima narediti pritvor vojnog ili građanskog lica na službi u JNA. No i tada je obavezan da o svom rešenju odmah obavesti vojnog tužioca ili vojnog istražnog sudiju. Dalje, po čl. 61 Zakona o vojnim sudovima, obaveza je svakog vojnog starešine da preduzme mere da se učinilac krivičnog dela, koje se goni po službenoj dužnosti, ne sakrije ili ne pobegne, da se sačuvaju tragovi tog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz. Pored toga starešina je dužan da prikuplja potrebna obaveštenja, a o svemu učinjenom da obavesti vojnog tužioca neposredno ili preko višeg starešine.

Znači, karakter vojne organizacije posmatran kroz ulogu komandi i vojnih starešina, kako po postojećim propisima tako i po našoj praksi, ne samo što ne sputava samostalnost vojnih sudova u radu i odlučivanju, već upravo — kao snažna politička i disciplinovana organizacija — vrlo pozitivno utiče na stvaranje uslova za dobar i zakonit rad. Mi s punim pravom i sa velikim ponosom ovo možemo i moramo konstatovati, jer je i to odraz postojećih socijalističkih odnosa unutar naših oružanih snaga, dokaz više o njihovoj neraskidivoj vezi i stapanju sa našom socijalističkom stvarnošću i praksom.

Najzad, u odnosu na ovo pitanje treba istaći i neke specifičnosti u radu organa vojnog pravosuđa. Naime, dok se propisi Krivičnog zakonika primenjuju od strane organa Vojnog pravosuđa bez izuzetka, u primeni propisa Zakonika o krivičnom postupku, tj. u proceduri, moralo je doći do izvesnih manjih odstupanja koja propisuje Zakon o vojnim sudovima. Do ovog je došlo zbog karaktera vojne organizacije na čije se pripadnike uglavnom proteže nadležnost vojnih sudova. O čemu se upravo ovde radi? Pre svega o tome da kod vojnih sudova postoji dvostepenost — prvostepeni vojni sudovi, sa nadležnošću za određenu vojnu teritoriju i Vrhovni vojni sud, kao drugostepeni. Znači da prvostepeni vojni sudovi vrše poslove i ovlašćenja sreskih i okružnih sudova kao prvostepenih. Dalje, da veća prvostepenih vojnih sudova uvek sude u većima od trojice odnosno od petorice sudija. Sudska veća prvostepenih vojnih sudova sastavljene su od jednog sudije i dvojice sudija porotnika. Ali u slučajevima kada sude za krivična dela za koja je u zakonu predviđena smrtna kazna ili kazna srogog zatvora od petnaest godina, ona su sastavljena od dvojice sudija i trojice sudija porotnika. U Vrhovnom vojnom sudu krivična veća su sastavljena od dvojice stalnih sudija i trojice sudija porotnika, a građansko i upravno veće od dvojice stalnih sudija i jednog sudije porotnika. Znači, kod vojnih sudova nema kao na terenu sudije pojedinca a porota je uvedena u Vrhovnom vojnom sudu kao drugostepenom, što je takođe naša, armijska specifičnost. Mi smatramo da je i jedno i drugo korak napred u borbi za kvalitet sudstva. U ovom pogledu naša su iskustva vrlo pozitivna.

Princip materijalne istine. Isleđenje, kroz izviđaj i istragu, sprovede ovlašćeni vojnoistražni organi i vojni istražni sudija. Ovde se ne radi o odstupanju od osnovnih načela krivičnog postupka u isleđenju, vođenju

izviđaja i istrage, već, a obzirom na karakter Armije, o specijalizovanim vojnim organima isleđenja — vojnim islednicima i ovlašćenim organima bezbednosti za isleđivanje. Za sve vojno-pravosudne organe koji učestvuju u krivičnom postupku važe osnovni principi koje propisuje Zakonik o krivičnom postupku, pa jasno i za organe isleđenja. Tu na prvo mesto dolazi princip materijalne istine. Sud i državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku dužni su da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke i da sa jednakom pažnjom ispituju i utvrde kako činjenice koje terete okrivljenog tako i one koje mu idu u korist. Tu dolazi i princip materijalne odbrane. Okrivljeni već na prvom ispitivanju mora biti obavешten o delu za koje se tereti i o osnovama optužbe. Njemu se mora omogućiti da se izjasni o svemu što ga tereti kao i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Iznuđivanje priznanja ili kakve druge izjave od okrivljenog u toku krivičnog postupka su zabranjeni i kažnjivi itd. Ovo su ključna pitanja koja obezbeđuju da isleđenje bude objektivno i zakonito.

U vezi sa radom pravosudnih organa FNRJ u krivičnom postupku, uključujući, naravno, tu i vojne pravosudne organe, treba istaći i propise čl. 49 i 51 Prednacrta ustava. Naime, po čl. 49, protivpravno je i kažnjivo svako nezakonito lišenje slobode. Naglašava se i to da se okrivljeni može pritvoriti i zadržati u pritvoru samo kad je to zakonom predviđeno u interesu krivičnog postupka ili radi bezbednosti građana. Pritvor određuje sud, a samo izuzetno i u zakonu određenim slučajevima, mogu ga odrediti i ovlašćeni organi uprave, ali ne u dužem trajanju od tri dana. Zatim se propisuje da po odluci prvostepenog suda pritvor može trajati i do tri meseca, a izuzetno odlukom Vrhovnog suda može se produžiti još šest meseci. Ako se do isteka ovog roka ne podigne optužnica okrivljeni se pušta na slobodu. Sve to i kroz ove postavke označava brigu za čoveka i njegovu bezbednost.

Po čl. 51 Prednacrta zajamčuje se poštovanje ljudske ličnosti i ljudskog dostojanstva, kako u krivičnom postupku tako i prilikom izvršenja kazne. Propisuje se da niko, ko je dostižan sudu ili drugom organu nadležnom za vođenje postupka, ne može biti osuđen za krivično delo ako nije po zakonu saslušan ili ako mu nije data mogućnost da se brani. Ova prava okrivljenih i sada su u osnovi propisana zakonom, ali se zbog njihovog značaja daju u Prednacrta ustava zajedno sa principima ustavnih propisa koji regulišu slobode, prava i dužnosti čoveka i građanina. To je od velikog značaja za pravilan i zakonit rad pravosudnih organa.

Što se tiče odbrane, ovde treba ukazati i na propis stava 4 čl. 51 Prednacrta ustava koji, u vezi s pravom čoveka i građanina, kao jednu od ustavnih garancija, daje okrivljenom pravo da u toku krivičnog postupka uzme sebi branioca. Braniocu se, saglasno zakonu, omogućava odbrana i zaštita prava okrivljenog. Odbrana pred vojnim sudovima ima svojih specifičnosti. Po čl. 56 Zakona o vojnim sudovima branilac okrivljenog može biti advokat, oficir ili vojni službenik oficirskog ranga. Vojna lica kao branioci treba, po mogućstvu, da imaju pravnu spremu. Pred vojnim sudom advokat se može i isključiti iz odbrane. To može da bude ako se krivično delo odnosi na povredu unutrašnjeg poretka JNA i ako bi u toku postupka moglo doći do otkrivanja vojne tajne. Odluku u tom

slučaju donosi u prethodnom postupku sudija istražitelj, u pripremanju pretresa predsednik veća, a sudsko veće na glavnom pretresu. Stalo se na stanovište da se samo u navedenim slučajevima iz odbrane isključe advokati kao civilna lica, te da se kao branioci mogu javiti samo vojna lica. Iako je ovo vrlo ograničen broj slučajeva, Armija taj nedostatak otklanja uspostavljanjem stalnih vonih branilaca. Pri prvostepenim vonim sudovima kao stalni branioci već se postavljaju oficiri pravne službe čija je to isključiva dužnost. Oni pružaju okrivljenima, prvenstveno vojnicima, pravnu pomoć čak i u slučajevima kada odbrana nije obavezna. Ovi branioci proučavaju i prate pitanje odbrane pred vojnim sudom u celini i rade na njenom stalnom unapređivanju. Praksa već ide i tim putem da se, uz pravnika, kao pomoćni branioci javljaju i oficiri — opštevojni rukovodioci, kao stručnjaci po pojedinim pitanjima iz života i rada jedinica. Naravno da se oni uzimaju u slučajevima gde nisu neposredno i posredno zainteresovani odnosno angažovani. Oni mogu mnogo da pomognu kad je predmet vezan, na primer, za izvođenje gađanja, organizaciju marša, izvođenje raznih vežbi, vojna prevoženja, materijalno poslovanje itd. Naime, vodi se uporna borba da se kroz ovakve forme odbrana što bolje i što sveobuhvatnije organizuje. U tom je dosad bilo vidnog uspeha.

Jedinstveni pravosudni organi. To sve znači da ni po kakvom osnovu nema razloga da se vojni pravosudni organi ne tretiraju kao i ostali pravosudni organi u FNRJ i da se vojni sudovi ne smatraju redovnim sudovima. Prema tome nema razloga ne dati im u nadležnost, u odnosu na krivična dela nevojnih lica, sve ono što posebno zahtevaju interesi narodne odbrane, odnosno JNA. A kada ovo ističemo polazimo jedino od toga da karakter pojedinih dela — obavezno traži da ih rešava vojni sud. S obzirom na položaj u Armiji, on ima sve mogućnosti da najbolje oceni društvenu opasnost dela i pravilno reši konkretan slučaj. Da bi nam to bilo još jasnije nabrojaćemo samo nekoliko ovih dela: podrivanje vojne i odbrambene moći države; predavanje poverljivih vojnih podataka ili dokumenata stranoj državi, organizaciji ili licu (vojna špijunaža); neodazivanje pozivu za regrutovanje, odsluženje obaveznog vojnog roka, vojnu vežbu ili drugu vojnu službu; odavanje vojne tajne itd. Zbog svega toga je i dat predlog nadležnim organima da se odredba stava 3 čl. 122 Prednacrta ustava nadopuni, odnosno preformuliše, i da se stavi u nadležnost vojnih sudova i suđenje nevojnim licima za krivična dela kojima se podriiva odbrambena moć države odnosno napada Jugoslovenska narodna armija.

Pošto je u čl. 234 Prednacrta ustava regulisano da postupak za ocenjivanje ustavnosti i zakonitosti mogu pokrenuti Vrhovni sud Jugoslavije i republički vrhovni sudovi »ako pitanje saglasnosti propisa ili drugog opšteg akta sa Ustavom Jugoslavije ili saveznim zakonom nastane u postupku pred sudovima«, to je, s obzirom na mesto i ulogu Vrhovnog vojnog suda u našem pravosudnom sistemu, predloženo da se ovo pravo da i njemu.

I kod vođenja upravnog spora u JNA treba poći od postavki Prednacrta ustava, gde se u čl. 124 kaže da sud »konačno ocenjuje u upravnom sporu zakonitost pojedinačnih akata državnih organa, radnih i dru-

gih samoupravnih organizacija«. U suštini tu se radi o nadležnosti sudova koju oni i sada imaju. Uvođenje upravnog spora u FNRJ 1952. godine, tj. zavođenje sudske kontrole nad onim aktima upravnih organa kojima su povređena neka prava građana ili neposredni lični interesi zasnovani na zakonu, imalo je već do sada ogroman značaj za dalji razvoj i podizanje na viši nivo rada organa državne uprave i obezbeđivanja demokratskih prava građana propisanih i zagwarantovanih ustavom i drugim zakonskim propisima.

»U našoj zemlji sudska kontrola akata upravo je posledica i izraz opšteg procesa demokratizacije političkog i državnog sistema, uspostavljanje uzajamnih prava i dužnosti između državnih organa, organizacija i građana i niza drugih specifičnih okolnosti. Iz toga proizilazi da je uspostavljanje upravnog spora uslovljeno konkretnim okolnostima našeg savremenog društvenog i političkog razvitka...« kaže se u predgovoru Zakona o upravnim sporovima. Upravni spor se može voditi po svakoj upravnoj materiji, sem u stvarima gde je to zakonski izuzeto (kao, na primer, po Zakonu o partizanskoj spomenici 1941, zatim po oceni komisije i oceni drugopretpostavljenog starešine itd.). Upravni spor se ne može voditi ni po stvarima o kojima je rešavala Narodna skupština FNRJ, narodna skupština narodne republike, o disciplinskim stvarima državnih službenika i radnika, ukoliko zakonom nije drukčije određeno i ukoliko državni organ pri donošenju upravnog akta nije prekoračio granice svojih ovlašćenja itd. Ovo daje pravo građanima da po svim slučajevima, kada smatraju da je pravosnažnim upravnim aktom državnih organa povređeno neko njihovo pravo ili pravni interes zasnovan na zakonu, traže zaštitu putem suda. To im pravo niko ne može oduzeti sem ako je po konkretnom slučaju zakonom isključeno vođenje upravnog spora. Sada oštećeni ima pravo da vodi upravni spor i zbog ćutanja administracije. To je dobra garancija u borbi protiv svake samovolje i birokratizma, bez obzira na činjenicu što se ponekad zbog velikog broja sporova, i bez kričeve sudova predmeti rešavaju sa zakašnjavanjem.

Zaštita zakonitosti. Sve ove postavke su ušle u glavu VII Prednacrta ustava koja reguliše zaštitu ustavnosti i zakonitosti. Naime, čl. 148 Prednacrta propisuju da »o zakonitosti konačnih pojedinačnih akata kojima državni organi, kao i ustanove i organizacije koje vrše javna ovlašćenja, rešavaju o pravu ili obavezi građana, ustanova ili organizacija, rešava sud u upravnom sporu ako za određenu stvar nije zakonom propisana druga sudska zaštita«. Pored toga je istaknuto da se samo saveznim zakonom i izuzetno može isključiti upravni spor.

Upravni spor u JNA je uveden po propisima Zakona o vojnim sudovima od novembra 1954. godine. Po čl. 77 ovog Zakona dato je pravo vojnom licu »koje smatra da mu je upravnim aktom vojnog organa povređeno kakvo pravo ili neposredni lični interes zasnovan na zakonu, može pokrenuti upravni spor samo pred Vrhovnim vojnim sudom«. Ovo pravo ima i lice koje u času podnošenja tužbe nema više svojstvo vojnog lica — naravno ukoliko su vojni organi još ranije o tome rešavali. Ko se još sve može pojaviti kao tužilac u upravnom sporu pred Vrhovnim vojnim sudom propisuju čl. 12 Zakona o upravnim sporovima. U njemu se navodi

da to mogu biti sindikalne podružnice, ustanove itd. Ovde takođe treba istaći propis čl. 78 Zakona o vojnim sudovima, po kome vojni tužilac JNA ima pravo da pokreće upravni spor pred Vrhovnim vojnim sudom, ako smatra da je upravnim aktom vojnog organa povređen zakon u korist vojnog lica. Protiv odluka Vrhovnog vojnog suda — donetih u upravnom sporu — može se izjaviti žalba Saveznom vrhovnom sudu.

Upravni spor u JNA je uveden pre nešto više od sedam godina, a praksa je već davno potvrdila svu njegovu opravdanost i svrsishodnost. Proučavajući presude Vrhovnog vojnog suda i Saveznog vrhovnog suda po upravnim sporovima vidi se da vojna lica znaju svoja prava koja im zakon daje i da se njima koriste. S druge strane, presude oba ova suda su snažan oslonac vojnim organima u pogledu pravilnog shvatanja i primene propisa iz pojedinih upravnih materija koje rešavaju o pravima vojnih lica. Zbog toga ih vojne starešine prihvataju kao takve i koriste u svom svakodnevnom radu, ne samo kada su u pitanju upravni akti koje sud poništava u upravnom sporu zbog povrede zakona, nego i kada se tužba u upravnom sporu odbija. To učvršćuje pravilno shvatanje o primeni pojedinih zakonskih i podzakonskih propisa. Upravni spor u JNA se najčešće vodi o pitanjima iz primene propisa Uredbe o dodacima na decu, Pravilnika o putnim i selidbenim troškovima za JNA, u vezi s propisima koji regulišu razne dodatke itd.

Ono što ovde treba posebno podvući jeste da Savezni vrhovni sud, svojim drugostepenim odlukama u postupku po žalbi na upravni spor, ceni zakonitost upravnih akata i vojnih organa. Time je stvorena mogućnost jedinstvene sudske kontrole zakonitosti u radu svih državnih organa FNRJ na jednom od najosetljivijih sektora prava, odnosno ličnih interesa građana zasnovanih na zakonu, uključujući tu i vojne organe. Ovde se dosledno sprovodi princip da zakonitost upravnih akata svih saveznih a time i vojnih organa, u poslednjem stepenu ocenjuje Savezni vrhovni sud. Sve ovo snažno potvrđuje već iznetu konstataciju da zakonitost i život u JNA karakteriše primena jedinstvenih principa naših ustavnih i zakonskih propisa koji važe i za sve ostale građane FNRJ.

Sve navedeno rečito potvrđuje zašto se u propisima Prednacrta ustava FSRJ tako smelo tretiraju ne samo uloga i zadaci naših vojnih pravosudnih organa već i sva druga pitanja koja se odnose na Jugoslovensku narodnu armiju i narodnu odbranu, a o kojima je ovde samo uzgred bilo reći.

U svim ovim pitanjima Prednacrt ustava polazi od osnovne linije naše politike, od stanja, života i rada u našim jedinicama, komandama, vojnim ustanovama i Armiji kao celini. On polazi od naše dosadašnje pozitivne prakse i naše životne stvarnosti na koju čitava zajednica može biti duboko ponosna, a posebno mi, pripadnici Armije. No, da bismo shvatili suštinu obrađenih i svih ostalih pitanja iz Prednacrta našeg ustava, da bismo kroz sve to što bolje i svestranije sagledali u ovom svetlu, našu armijsku praksu i život, moramo shvatiti i u praksi spovesti misao druga Tita, da kakav god savršen ustav budemo doneli »on ne bi mogao sam po sebi dejstvovati u svim porama društvenog života i ne bi mogao imati potreban efekat, ako ne bi bio u svijesti svakog našeg čovjeka«. Sve ovo treba imati u vidu pri izučavanju Prednacrta i sagledavanju pitanja koja se odnose na Armiju, mesto i ulogu organa vojnog pravosuđa.